

פניני רש"י

מתוך התבוננות

בפירוש רש"י על התורה

אליהו קפלן

פרשת חיי שרה

קובץ לדוגמא

פרשת חיי שרה

כיצד מנהלים משא ומתן?

בראשית כג, ד-ו:

גַּר וְתוֹשֵׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם תָּנוּ לִי אַחֲזוֹת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מִתִּי מִלְּפָנַי. וַיַּעֲנוּ בְנֵי חֵת אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ. שְׁמַעְנוּ אֲדֹנֵי נָשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחָר קִבְּרֵנוּ קֶבֶר אֶת מֵתְךָ אִישׁ מִמָּנוּ אֶת קִבְּרוֹ לֹא יִכְלָה מִמֶּךָ מִקְבֹּר מֵתְךָ.

רש"י:

גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבת עמכם. ומדרש אגדה, אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין, שאמר לי הקב"ה 'לזרעך אתן את (א) הארץ הזאת'.

שפתי חכמים:

(א) ואם תאמר והלא בפרשת לך לך כתיב 'והכנעני והפריזי אז יושב בארץ', ושם פרש"י ולא זכה בה אברהם עדיין, שמע מינה דעדיין לא היה לאברהם חלק בה, ויש לומר דלעיל לא היה עדיין זרע לאברהם, אבל עתה היה לו זרע, ולכך נקט הכא שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן וגו', ועתה יש לי זרע ולכך לכל הפחות תנו לי אחוזת קבר, אף שעדיין אין זרעי ראוי לרשת את הארץ כיון שעדיין מועטים הם.

מה משמעותו של הביטוי 'גר ותושב'? רש"י מציע שני פירושים. לפי הפירוש הפשוט, ביטוי זה מגדיר את מעמדו של אברהם, כפי שמקובל עד היום להבדיל בין 'אזרח' שהוא תושב קבע, ובין 'תושב' שעדיין

איננו קבוע במקום. לכן ברור מדוע אברהם מבקש לקבל 'אחוזת קבר', כי באופן פשוט הוא עדיין איננו אזרח מלא במקום.

ההסבר השני מתייחס לקושי הלשוני בהגדרה 'גר ותושב', כי ו' החיבור מלמדת שאברהם מבין שהוא גם 'גר' וגם 'תושב' ולא 'גר תושב'. 'גר' הוא אדם שאיננו שווה זכויות, ואילו 'תושב' הוא אדם בעל מלוא הזכויות.

אולם מבחינה מהותית יש בעיה בהסבר השני. הרי רש"י הסביר שהריב בין רועי אברהם לרועי לוט היה בדיוק בשאלה זו, אם ההבטחה האלוקית מתירה לאברהם לקחת אדמות ללא תשלום, ואברהם הוא שטען שההבטחה האלוקית לא באה על מנת לפגוע בזכויות הקנייניות הפרטיות של תושבי הארץ (עיינו לעיל יג, ז וברא"ם המקשה זאת).

המהר"ל מסביר שהאמירה הזאת איננה באה במטרה לקחת אחוזת קבר ללא תשלום, אלא מבהירה כי אברהם הוא 'תושב' בארץ, ולכן מן הדין מגיע לו לקבל 'אחוזת קבר' (גור אריה).

אם כך, מדוע אברהם אינו אומר מלכתחילה שהוא 'תושב'? מדוע הוא מתחיל בטיעון החלש יותר ואומר שהוא גר?

זאת ועוד, האם אברהם לא ידע שבני חת מתייחסים אליו כ'נשיא אלוקים' ולא כ'גר ותושב'? מדוע להתחיל מתוך עמדה של חולשה לכאורה?

חכמינו הסבירו שאברהם הציג את עצמו בכוונה כ'גר ותושב', וכמי שרוצה בסך הכול 'אַחֲזַת קֶבֶר עִמָּכֶם' ולהיות חלק מהם. רק לאחר שבני חת הסכימו עקרונית לבקשתו, העלה אברהם את בקשתו לקנות את מערת המכפלה:

וּלְמַדְנוּ כָּאֵן דֶּרֶךְ אֶרֶץ בְּמַה שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם, שֶׁהָרִי מִשּׁוֹם
שֶׁתְּשׁוּקָתוֹ וּרְצוֹנוֹ הָיוּ בְּמַעֲרָה הֵחִיא – אִף עַל גַּב שֶׁהָיָה שָׁם,
לֹא רָצָה לְבַקֵּשׁ אוֹתוֹ מִיָּד אוֹתוֹ הֶרְצוֹן שֶׁהָיָה לוֹ בְּמַעֲרָה,
וּבִקֵּשׁ בְּתַחֲלָה מֶה שֶׁלֹּא צָרִיךְ לְאוֹתָם אַחֲרֵים וְלֹא לְעַפְרוֹן.
כִּינֵן שֶׁאִמְרוּ לוֹ לְפָנַי עַפְרוֹן, שֶׁמַּעֲנוּ אֲדָנִי נָשִׂיא אֱלֹקִים אֶתָּה
בְּתוֹכְנוּ וְגו' – מַה כְּתוּב? וְעַפְרוֹן יָשָׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי חֵת. כְּתוּב
יָשָׁב. מִרְאשִׁית הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר אַבְרָהָם שָׁם הָיָה. אִזְּ אָמַר,
שֶׁמַּעֲנוּנִי וּפָגְעוּ לִי בְּעַפְרוֹן בֶּן צַחֲרִי, וַיִּתֵּן לִי אֶת מַעֲרַת
הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לוֹ וְגו'. וְאִם תֹּאמַר בְּשָׁבִיל כְּבוֹדִי, יוֹתֵר מִכֶּם
אֲנִי עוֹשֶׂה, שֶׁלֹּא רָצִיתִי בָכֶם. בְּתוֹכְכֶם – כְּדֵי לְהַקְבִּיר
יְבִינִיכֶם, שֶׁרָצִיתִי בָכֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא אֶפְרָד מִכֶּם. (זוהר קכז, א,
בִּתְרוּגָא)

אברהם אבינו מלמד אותנו כיצד מנהלים משא ומתן כאשר צד אחד
רוצה דבר מסוים ולצד השני אין עניין מיוחד בכך. כאשר האדם
'מקטין' את עצמו ואת בקשתו, הוא מסלק את ההתנגדות של הצד
השני.

אין בכך הטעיה, אלא ניתוח עמוק של המצב, יחד עם פעולה חכמה
הגורמת לכך שהצד השני לא יגלה התנגדות רק בשל השאיפות של
מי שעומד מולו.

רעיון זה נכון בכל מערכות היחסים בין בני אדם, הן במסחר הן
בהתנהלות יום־יומית פשוטה. ככל שנדע לצמצם פערים, כך נוכל
להגיע להבנות ולבנות מערכות יחסים טובות יותר.

פרשת חיי שרה

בשמים ובארץ

בראשית כד, ב-ז:

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עֲבָדָיו זֶקֶן בֵּיתוֹ הַמָּשָׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ שֵׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכִי. וְאַשְׁבִּיעֶךָ בְּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבָנִי מִבְּנוֹת הַכְּנָעָנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבָּם... וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הֲשִׁמְרָה לְךָ פֶּן תִּשָּׁיב אֶת בְּנֵי שְׁמָה. ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לִקְחָנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאָרֶץ מוֹלַדְתִּי וְאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי לֵאמֹר לְיִרְעָךָ אֶתֶּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מִלְּאָכּוֹ לִפְנֶיךָ וְלִקְחָתָהּ אִשָּׁה לְבָנִי מִשָּׁם.

רש"י:

ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר 'ואלהי הארץ', ולמעלה הוא אמר 'ואשביעך' וגו'? אמר לו, עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ, שהרגלתיו בפי הבריות, אבל כשלקחני מבית אבי, היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ, שלא היו באי עולם מכירים בו, ושמו לא היה רגיל בארץ.

אברהם אבינו השביע את עבדו למלא את שליחותו למצוא אשה ליצחק כראוי: 'ואשביעך בה' אלקי השמים ואלקי הארץ'. לאחר בירור הדברים, לאחר שהבהיר אברהם שהתנאי הוא שהאשה תבוא אל ארץ כנען, הוא אומר: 'ה' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי... הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחתה אשה לבני משם'.

רש"י מסביר את השוני בין הביטויים, שבזמן שה' לקח את אברהם מביתו ומארץ מולדתו, אכן היה ה' אלוקי השמים בלבד, מפני שלא היה מוכר בעולם, אבל היום הרי הוא 'אלוקי השמים ואלוקי הארץ', שכבר מוכר הוא בעולם.

אך מדוע אברהם מוצא לנכון להדגיש את העניין הזה דווקא בהקשר של השידוך של יצחק?

האבן עזרא נותן הסבר לכך: 'וטעם "אלקי השמים ואלקי הארץ" במקום הזה, כי בת פלוני בארץ מן השמים. והוא סוד'. אברהם מסביר לעבד שהזיווג הוא מן השמים והוא מתגלה בארץ. השראת שכינתו של הקב"ה בעולם הזה באה לידי ביטוי גם בפעולה האנושית והפשוטה של הקמת משפחה. לכן הוא מאמין שהקב"ה יעזור לו למלא את השליחות כראוי.

הרמב"ן נדרש לעניין נוסף. הביטוי 'אלוקי השמים' בא רק לאחר שהעבד שאל 'אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת, ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם?' (כד, ה), ועל כך ענה לו אברהם: 'ה' אלוקי השמים...'. הרי שההבדל בין ההגדרות הוא ביחס לקשר המיוחד של הקב"ה לארץ ישראל. לכן מסביר הרמב"ן:

הקב"ה יקרא אלקי ארץ ישראל... אבל בפסוק 'אשר לקחני מבית אבי...' לא יאמר בו אלקי הארץ, כי היה בחרן או באור כשדים. וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה.

רק בארץ ישראל נקרא הקב"ה אלוקי הארץ ולא בחוץ לארץ.

הרי לנו שלושה הסברים המשלימים זה את זה. שליחותו של אברהם אבינו בעולם היא לגלות את האמונה באל אחד שכרא הכול, את

העולם הרוחני ואת העולם הגשמי. אברהם מגלה לבאי עולם כי בכל מעשה גשמי יש לראות את ההשגחה האלוקית ובזה הוא מרגיל את שמו של הקב"ה בפי הבריות.

מתוך תפיסה זו ברור שגם הקמת משפחה איננה מעשה אנושי פשוט אלא גילוי הרצון האלוקי בעולם, כפי שאמרו חכמים: 'זכו – שכינה ביניהם'.

ומתוך הבנה זו אנו מבינים מדוע אברהם מתנה את השידוך בכך שיצחק ואשתו יחיו בארץ ישראל. רק כאשר עם ישראל חי בארצו ומקים בה ממלכה הפועלת על פי התורה, כפי שהבטיח הקב"ה לאברהם, אפשר לגלות את שם ה' בכל מערכות החיים, הפרטיות והכלליות.

פרשת חיי שרה

בין מבחן התאמה למעשה קסם

בראשית כד, יב-יד:

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אֲדָנִי אֲבָרְהָם הִקְרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדָנִי אֲבָרְהָם. הִנֵּה אֲנֹכִי נֹצֵב עַל עֵין הַמָּיִם וּבָנוֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר יֵצְאוּת לְשָׂאֵב מַיִם. וְהִיָּה הַנֶּעֱרָ אֲשֶׁר אֹמֵר אֵלֶיהָ הֲטִי נָא כַּדָּךְ וְאַשְׁתָּה וְאֹמְרָה שְׁתֵּה וְגַם גְּמֹלֶיךָ אֲשָׁקָה אֹתָהּ הַכֹּחֶתָ לְעַבְדְּךָ לִיצְחָק וּבָהּ אֲדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדָנִי.

רש"י:

אותה הוכחת. ראויה היא לו, שתהא גומלת חסדים, וכדאי ליכנס בביתו של אברהם. ולשון 'הוכחת', ביררת.

מדוע בחר העבד דווקא במבחן זה – האם היה זה מבחן התאמה או סימן אלוקי?

הגמרא מבינה שאליעזר עבר על איסור תורה של ניחוש: 'כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם... אינו נחש' (חולין צה, ב).

גם הרמב"ם מזכיר את 'אליעזר עבד אברהם' כדוגמה לאיסור ניחוש (הל' עבודה זרה יא, ד).

לעומת זאת, רש"י מסביר שהמבחן שערך אליעזר איננו ניחוש אלא 'מבחן התאמה'. בביתו של אברהם הוא למד במשך שנים רבות

שהתכונה החשובה ביותר לאברהם וליצחק היא תכונה טבעית של עשיית חסד, חסד הבא באופן טבעי, ללא כל הדרכה חיצונית (עייין כסף משנה על הרמב"ם המסביר כרש"י).

אולם כיצד ייתכן שהגמרא והרמב"ם בעקבותיה חשבו שיש כאן דוגמה לאיסור ניחוש?

אכן, כאשר הגיע אליעזר לביתה של רבקה, הוא סיפר את הסיפור בצורה שונה במקצת, צורה המציגה את המבחן כניחוש. הוא ידע שבתואל ולבן לא יבינו שהתנהגות זו של רבקה מעידה על מידותיה אלא יראו בה התנהגות מוזרה ביותר. אך היות שאליעזר הציג זאת כניחוש, הם אמרו: 'מָה' יֵצֵא הַדָּבָר לֹא נוֹכַל דְּבַר אֱלֹהִים רָע אוֹ טוֹב' (כד, נ), וכפי שמסביר רש"י: 'לְמַאֲן בְּדַבָּר זֶה לֹא עַל יְדֵי תְּשׁוּבַת דָּבָר רָע וְלֹא עַל יְדֵי תְּשׁוּבַת דָּבָר הַגּוֹן לְפִי שְׁנִיכָר שְׁמָה' יֵצֵא הַדָּבָר לְפִי דְּבָרִיךְ שׁוֹיִמְנָה לָךְ' – על פי אמונתם אי אפשר לעשות כלום כאשר יש מעשה שנראה כהשגחה פרטית וניסית.

זה ההבדל הגדול בין אמונתו של אברהם לאמונתם של בתואל ולבן. אברהם איננו מאמין באמונה המעמידה את הקב"ה במבחן שהוא סוג של 'קסם'. אברהם לימד את עבדו שהתכונה החשובה ביותר היא גמילות חסדים, ולכן העבד החליט לערוך מבחן בעשיית חסד ועל פיו לבחור את האשה המתאימה.

לעומתו, בתואל ולבן אינם חיים כלל את עשיית החסד כדרך חיים, ולכן הם בטוחים שיש כאן 'מעשה ניסים' שהוא אסור על פי ההלכה, כי הוא בא מתוך החלטה אישית של אליעזר.

נראה כי הגמרא רוצה ללמדנו שהדבר תלוי בצורת ההסתכלות של האדם. אדם הרואה את מבחנו של אליעזר כמופת או כמעשה קסמים,

עובר על איסור 'לא תנחשו', ואילו אדם החי בעולם שבו עשיית חסד היא הבסיס לבניית בית – ראוי לו שיעשה את מבחן החסד כדי למצוא את האשה הראויה.

פרשת חיי שרה

'יפה רחיצת רגלי עבדי אבות מתורתן של בנים'

בראשית כד, מב:
וַאֲבֹא הַיּוֹם אֶל הָעֵינָן...

רש"י:

וַאֲבֹא הַיּוֹם... אמר רבי אחא, יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה, והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה

על סיפורו של אליעזר עבד אברהם מובא במדרש:

אמר רבי אחא: יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא. (בראשית רבה ס, ח)

מיד לאחר מכן מוסיף רבי אחא על הפסוק 'וַיִּמָּסְךָ לְרַחֵץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ':

יפה רחיצת רגלי עבדי אבות יותר מתורתן של בנים שאפילו רחיצת רגליים צריך לכתוב והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא.

מה בא רבי אחא ללמדנו בכפל דבריו? הרי אם העיקרון הוא שכל דבר שנכתב במפורש יפה יותר, אפשר להציע עוד פסוקים רבים, במיוחד בספר בראשית שבו ישנם תיאורים וסיפורים רבים.

נראה כי יש כוונה מיוחדת דווקא בשתי המימרות הללו. המימרא הראשונה מתייחסת לסיפור הכללי של אליעזר ההולך לחפש שידוך לבנו של אדונו אברהם, ומבין כי התכונה העיקרית הנדרשת כדי להתאים לבית אברהם היא גמילות חסדים, ולכן הוא מציב את המבחן 'וְהָיָה הַנֶּעֱרָ אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיָה הִטִּי נָא כֶּדֶךָ וְאַשְׁתָּה וְאַמְרָה שְׁתָּה וְגַם גַּמְלִיךָ אֲשָׁקָה אֹתָהּ הַכַּחַת לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וְכֵן אֵדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי' (כד, יד).

המימרא השנייה מלמדת אותנו את הנקיות הגופנית, שהיא חלק מהתנהגות של דרך ארץ. רבי אחא מלמד אותנו כי גם גמילות חסדים וגם דרך ארץ ונקיות הן מן הדברים הקודמים לדברי התורה של הבנים.

כמובן, אין הדברים באים כסדר קדימויות המוביל לזלזול בפרטי ההלכות שאנו לומדים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, אלא הם באים כהדרכה חינוכית האומרת שלענייני מידות ודרך ארץ צריך להתרגל ולהתחנך מתוך הקשבה פנימית, ללא ציווי הבא מלמעלה.

כאשר עבדו של אברהם, אליעזר, מתנהג כך כשהוא נמצא הרחק מאדונו, מלמד הדבר יותר מכול עד כמה עניינים אלו הם יסודיים ובסיסיים בביתו של אברהם, עד כדי כך שאברהם איננו צריך להנחות את אליעזר ולומר לו כיצד להתנהג וכיצד לחפש אשה לבנו, אלא הוא סמוך ובטוח שהעבד קלט את האווירה בבית אדונו. במובן זה יש מסר מיוחד בהתנהלותו של אליעזר, עבדו של אברהם, יותר מאשר התורה שנצטוו בה בניו של אברהם; תורה מלשון הוראה הבאה מלמעלה למטה, ולא התנהגות טבעית הבאה מתוך האדם עצמו.

פרשת חיי שרה

שידוך משמים או בידי אדם

בראשית כד, נ-נא:

וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מִה' יֵצֵא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דָּבָר אֵלֶיךָ רַע
אוֹ טוֹב. הִנֵּה רַבְּקָה לְפָנֶיךָ קַח וְלֵךְ וְתָהִי אִשָּׁה לָבָן אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר
דָּבָר ה'

רש"י:

לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה, לא על ידי תשובת דבר רע, ולא
על ידי תשובת דבר הגון וניכר, לפי שמה' יצא הדבר (א), לפי דבריך
שזימנה לך

שפתי חכמים:

(א) בב"ר מה' יצא הדבר, מהיכן יצא, רבנן אמרו ו'תהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר
ה'. קשה, חדא דלבן ובתואל אמרו זה הפסוק א"כ היכן דיבר ה', אלא צריך לומר
דהכי קאמר שרבקה לא הורגלה לצאת לשאוב מים ובפרט שהיתה קטנה בת שלש
שנים ובאותו פעם יצאה, ממילא היתה גזרת המקום: עוד י"ל כפשוטו מאחר שהרבה
בנות העיר יוצאות לשאוב מים ואפשר לומר שאילו אמרתי גם לאחרת השקיני נא
גם כן היתה משיבה שתה אדוני וגו', ואירע הדבר שאמרתי לרבקה, מזה מוכח שמה'
יצא הדבר שזימנה לך לומר לה ולא לאחרת. (נחלת יעקב)

לאחר שסיפר אליעזר לבתואל וללבן על פגישתו עם רבקה, הם הודו:
'מה' יצא הדבר' והסכימו מיד לשידוך. אך לאחר מכן ניסו לסרב:

'וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לְנָעֹר וְנִשְׁאַלָהּ אֶת פִּיהָ' (כד, נז). רק לאחר שרבקה אמרה שתלך 'עם האיש הזה' הם נענו לבקשה.

מדוע בתחילה הם הסכימו לבקשת העבד ללא הסכמתה של רבקה ולאחר מכן הם דרשו זאת? ומה פירוש דבריהם בתחילה 'מה' יצא הדבר?

רש"י מסביר שהם ראו בשידוך מעשה ניסים. אין זה שידוך רגיל שבו אנו יכולים להביע את דעתנו אם הוא טוב או רע, כי יש כאן נס אלוקי שגרם לכך שהמפגש הצליח.

אולם חז"ל למדו מפרשה זו שכל שידוך בין בני זוג הוא משמים: 'מה' אשה לאיש, דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים... (מועד קטן יח, ב), ואת הלימוד מן התורה לומדים חז"ל מפסוק זה.

מה חכמים באים ללמדנו באמירה זו? אנו הרי מאמינים שכל דבר שנעשה בעולם הוא בהשגחה אלוקית ומה בין זיווג זיווגים לכל דבר אחר?

זאת ועוד, הרי באמת בסיפור זה ישנה השגחה פרטית גלויה שאפילו לבן ובתואל מאמינים לה, האם ניתן ללמוד מכך לכל מקום אחר? (כפי שפירש רש"י על פי הפשט)

הלימוד מהנביא הוא משמשון שלקח אשה מבנות פלשתים 'כִּי הָיָא יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָי' (שופטים יד, ג), למרות אי ההסכמה של הוריו. ועל זה אומר הנביא: 'וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֶה' הָיָא, כִּי תֵאֵנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים' (שם ד). האם מסיפור זה ניתן ללמוד כי 'מה' אישה לאיש? והרי השידוך הזה הסתיים בצורה שלילית, שהרי גם שמשון וגם האשה לא באו בכוונה טהורה של הקמת משפחה בישראל?

חכמים אמרו בהקשר לכך שארבעים יום קודם יצירת הוולד יוצאת בת קול ואומרת 'בת פלוני לפלוני'. על כך הם שואלים: והרי נאמר 'קשה זיווגם כקריעת ים סוף'? ומתרצים: 'הא – בזיווג ראשון, הא – בזיווג שני' (סוטה ב, א).

בפשטות נראה שהכוונה לנישואין ראשונים ולנישואין שניים, אך הדבר תמוה: אם הכול משמים, מדוע עלינו להתפלל ולהתאמץ, וכי לא קשה לזווג ולשדך גם בזיווג ראשון?

רבי יצחק עראמה עסק בסוגיה זו בספרו 'עקידת יצחק' (בראשית, שער שמיני), והוא מסביר בדרך מיוחדת את המושגים זיווג ראשון וזיווג שני.

בכל זיווג יש גם זיווג ראשון, הוא ההחלטה האלוקית הבאה לפני בריאת האדם, ויש זיווג שני – המאמץ הנדרש מהאדם על מנת לממש את הרצון האלוקי.

לבן ובתואל אמרו שאכן, יש כאן השגחה אלוקית והיא קיימת בכל שידוך וזיווג, אבל ללא המאמץ של האדם בעולם אי אפשר לממש את הרצון האלוקי.

לכן, לאחר הסכמתם העקרונית הם אומרים 'נקרא לנערה ונשאלה את פיה', ומסביר רש"י: 'מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה'. אין די בבת קול היוצאת ואומרת מי מיועד למי, כי ללא הרצון של שני הצדדים לא יוכל הרצון האלוקי לבוא לידי מימוש.

במובן עקרוני זה אין הבדל בין השידוך של יצחק ורבקה, ושל שמשון והאשה הפלשתית. כל שידוך יכול לממש את בת הקול האלוקית אם שני הצדדים ירצו בכך.

כפי שאומר הפסוק המובא מן הכתובים: 'בֵּיתָ וְהוֹן נַחֲלֶתָ אָבוֹתַי וְיָמָה' אִשָּׁה מְשַׁכֶּלֶת' (משלי יט, יד), נכסים ועושר עוברים בירושה, אבל בחירה טובה של בן זוג איננה תלויה במצב הכלכלי, בעושר ובנכסים. בכדי שתהיה לאדם ברכת ה' בבחירה הנכונה, עליו לדעת מה עיקר ומה טפל.

פרשת חיי שרה

אין שיחה אלא תפילה

בראשית כד, סג:

וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֶה לְפָנֹת עֶרְבָּ...
 רש"י:

לשוח. לשון תפלה (א). כמו 'ישפך שיחו' (תהלים קב, א)

שפתי חכמים:

(א) וקשה דעל 'ישפוך שיחו' פירשו כמו 'לשוח בשדה'... ויש לומר דתרווייהו צריכי, דאי מהתם הוה אמינא דיבור ולא תפילה דהא לעיל באותו פסוק כתיב 'תפילה לעני', אבל לשוח בשדה עם מי דיבר, אלא על כרחך תפילה קבע, ואי מהכא הוה אמינא לשוח הוה מלשון בנות שוח, כלומר שהלך לטייל בין האילנות שבשדה, משום הכי מביא ראיה מ'ישפוך שיחו', עכ"ל מהרש"ל.

'וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֶה לְפָנֹת עֶרְבָּ' – חכמינו הסבירו שאין מדובר כאן בטיול אחר הצהריים אלא בתפילה: 'ואין שיחה אלא תפילה שנאמר "תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו"' (ברכות כו, ב), ומכאן למדו חכמים שתפילת מנחה נתקנה על ידי יצחק (שם).

במבט ראשון נראה כי מימרא זו של חכמים איננה פשוטו של מקרא, אלא מדרשו.

אולם רש"י, שדרכו בדרך כלל להביא את פשוטו של מקרא ורק כאשר יש קושי בפשט הוא מביא מדרש, מביא כאן רק את הפירוש הזה ומתייחס אליו כפשוטו של מקרא. מדוע?

מרן הראי"ה קוק זצ"ל מסביר את המדרש העוסק בתקנת התפילות על ידי האבות, ואומר כי ישנם שלושה מצבים של תפילה: עמידה (אברהם), שיחה (יצחק) ופגיעה (יעקב)

את משמעותה של תפילה הבאה כשיחה הוא מסביר:

שיחה תקרא תפילה בשם משתתף עם צמחים ואילנות שנקראו שיחים, על הפרחת הנפש בכוחות חדשים, המסתעפים באופן טבעי על ידי הרגשת הנפש בעבודה שבלב.

דהיינו, כשם שהשיחים גדלים ומתפתחים באופן טבעי ויוצרים כוחות חדשים בטבע, כך יש גם סוג של תפילה המכוונת פנימה אל תוך נפשו של האדם; תפילה הנותנת כוחות חדשים לאדם עצמו מתוך הבנת החיבור שלו אל האלוקים, שאליו הוא מתפלל.

סוג כזה של תפילה יכול להתקיים רק בסוף היום, 'לעת ערב':

שהאדם קרוב להסיר מעליו את הטרדות ואז תוכל נפשו להתרומם בטבעה ורגשי הקודש הטבעיים, האצורים בתוכה... יוסיפו פרי תנובה... כדמות אילן רב ואחד השיחים. (עולת ראייה עמ' יז, ועין איה כאן)

כאשר האדם מתפנה ממרוץ החיים בסוף היום, הוא יכול לנוח ולחשוב על מה שנעשה מתוך רוגע ומתוך זה להתבונן פנימה ולחשוב כיצד להוציא את כוחותיו הפנימיים החוצה בצורה טובה ושלמה יותר. עצם

המחשבה החיובית הזאת נותנת כוחות חדשים, המפתחים את יכולתו של האדם, כמו שהשיח הולך ומתפתח באופן טבעי.

על פי הסבר זה, טיול שמטרתו היא התבוננות והסתכלות פנימה מתוך רצון לגלות כוחות רוחניים חדשים, הוא בעצם תפילה.

אשר על כן, רש"י הביא הסבר זה בלבד, כי זהו ההסבר הפשוט ביותר של שיחתו זו של יצחק: תפילה הפונה כלפי שמיא, מתוך חיפוש והתבוננות פנימה. זוהי התפילה המאפיינת את אישיותו של יצחק – השפעה החוצה מתוך התבוננות פנימה.

פרשת חיי שרה

על אהבה ועל נחמה

בראשית כד, סו-סז:

וַיִּסְפָּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבֹאֶה יִצְחָק
הָאֱהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַב־קָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֱבָה וַיִּנָּחֶם
יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ.

רש"י:

הָאֱהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ. ויביאה האהלה, והרי היא שרה אמו, כלומר, ונעשית
דוגמת (א) שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת, היה נר דלוק מערב שבת
לערב שבת, וברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האהל (ב), ומשמתה
פסקו, וכשבאת רבקה חזרו.
אחרי אמו. דרך ארץ, כל זמן שאמו של אדם קיימת, כרוך הוא אצלה (ג);
ומשמתה, הוא מתנחם באשתו

שפתי חכמים:

(א) דהוה ליה לכתוב ויביאה לאהל שרה אמו, דאהל דבוק הוא לשרה, אבל האהלה
דיבור באנפי נפשיה היא
(ב) כנגד ג' מצות שהנשים מצוות בהן, כנגד חלה ברכה מצוייה, נגד הדלקה נר דלוק,
וענן קשור הוא ענן השכינה, וזהו לכבוד קדושת טהרה שהיתה זהירה בנדתה לטהר
עצמה, כי הטהרה מביאה לידי רוח הקודש. (גור אריה)
(ג) דאם לא כן 'אחרי אמו' למה לי.

כאשר הגיע העבד ליצחק עם רבקה, התורה מתארת ארבעה שלבים: תחילה, העבד סיפר ליצחק מדוע הביא את רבקה ומה היו קורותיו בחרן; לאחר מכן יצחק הביא את רבקה לאוהל של שרה; אחר כך הוא לקח את רבקה לאשה; לבסוף מציינת התורה שיצחק אוהב את רבקה. התורה מוסיפה אמירה ייחודית: 'וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אָמוֹ' – יצחק רואה ברבקה גם מעין ממלאת מקום של שרה אמו.

התורה מבדילה בין אהבה לנחמה. אהבה היא ביטוי ליחסים שבין איש לאשה, ואילו נחמה היא ביטוי של יציאה ממצב של אבלות שבאה כתוצאה מחיסרון למצב שבו יש מי שממלא את מקומו של האדם שהסתלק מאתנו.

מיד לאחר מכן התורה מספרת על האשה החדשה של אברהם אבינו, וזאת כדי להדגיש שרבקה היא ממלאת המקום של שרה ולא האשה החדשה.

ממהלך הדברים הללו אנו למדים שיצחק לא סמך על העבד באופן מוחלט, והוא החליט לבדוק אם רבקה מתאימה להיות הממשיכה של שרה ולא רק רעיה טובה.

לכן הבינו חכמים שהכניסה לאוהל שרה מלמדת שאכן רבקה הייתה ראויה לכך. כפי שרש"י מסביר, שלושה דברים היו באוהלה של שרה, וחזרו עם ביאתה של רבקה: נר דלוק מערב לשבת לערב שבת, ברכה מצויה בעיסה וענן קשור מעל האוהל. שלושת הדברים הללו מבטאים שלושה תחומים: הנר הדולק הוא סימן לשלום בית, כשיש אור בבית יש שלום בבית (כפי שמסבירה הגמרא את מצוות הדלקת נר שבת); הברכה המצויה בעיסה היא ביטוי לרווחה הגשמית בבית; והענן

הקשור מעל האוהל מבטא את גדולתה הרוחנית של שרה שידעה לחבר בין עולם המעשה לעולם הרוחני.

לרבקה היו את שלוש התכונות הללו ולכן לקח יצחק את רבקה לאשה. הכניסה לאוהל איננה כניסה טכנית בלבד, אלא כניסה לתפקיד ההנהגה כממשיכת דרכה של שרה.*

המדרש מוסיף: 'כל ימים שהיתה שרה קיימת, היו דלתות פתוחות לרווחה וכיוון שמתה שרה פסקה אותה הרווחה. וכיוון שבאת רבקה חזרה אותה הרווחה' (בראשית רבה ס, טז).

תמוה הדבר, מדוע השמיט רש"י את עניין הכנסת האורחים? **

נראה כי תכונה זו של הכנסת אורחים וראגה למי שחסר לו, ידע יצחק שיש לרבקה, שהרי בזה בחן העבד את הנערה הבאה לקראתו ליד הבאר. לכן אין חידוש בכך שדלתות האוהל נפתחו לרווחה ולכן השמיט רש"י עניין זה מפירושו.

העולה מן הדברים הוא ששרה שהייתה עקרת הבית – עיקרו של בית – הצטיינה בארבעה תחומים: השכנת שלום, דאגה לצרכים גשמיים, הכנסת אורחים והשראת השכינה בביתם.

רבקה המשיכה את דרכה של שרה בכל ארבעת התחומים הללו, ולכן יצחק ראה בה גם רעיה וגם ממשיכת דרכה של אמו, ומכאן באו האהבה והנחמה גם יחד.

* עיין שפתי חכמים וגור אריה כאן, ועיין עוד יפה תואר על המדרש
 ** הערת רח"ד שעוועל במהדורתו.